SAUSSURE'DE DİL, DİLBİLİM VE GÖSTERGEBİLİM

YIL / YEAR 13, SAYI / ISSUE 25 (BAHAR / SPRING 2015/1) ss. 43 - 66

UFUK BİRCAN
Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü
ufuk.bircan@gmail.com

Öz
Bu çalışma dil, dilbilim ve göstergebilim alanlarının çığır açan isimlerinden biri olan Ferdinand de Saussure'ün *Genel Dilbilim Dersleri*'ndeki görüşlerinin açımlaması niteliğindedir. Dili bir sistem ve tarihsel bir nesne olarak kabul eden Saussure, bu kuramını belirli karşıtlıklar üzerinden temellendirir. Öncelikle çağdaş düşüncede bilimsel olarak gösterge kavramını ilk defa ele alan Saussure, göstergeyi oluşturan gösteren ve gösterilen ilişkisini bu temellendirmede en önemli iki kavram olarak inceler. Saussure, ayrıca çözümleyici eylemlerle nesnelerin arkasında duran yapıyı ve onları anlamlı kılan kurallar ve bağıntılar dizgesini de yetkin bir biçimde belirler. Saussure, bunun yanında özne merkezli düşünsel faaliyetlerin yaklaşımlarını yıkarak; etnoloji, antropoloji, psikoloji, sosyoloji, felsefe, dilbilim ve edebiyat alanlarının yapısalcı yöntemle incelenmesini de derinden etkilemiştir. Bu çalışmada sözü edilen etkileşim süreçleri detaylı bir biçimde ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dil, Dilbilim, Göstergebilim, Saussure, Dil Felsefesi, Toplumdilbilim

LANGUAGE, LINGUISTICS AND SEMIOLOGY IN SAUSSURE

Abstract
Being one of the ground-breaking names in the fields of language, linguistics and semiotics, Ferdinand de Saussure's views in *Course in General Linguistics* will be presented as a commentary in this study. Saussure, accepting language as a system and a historical object, bases his theory on certain contradictions. Scientifically discussing the concept of sign in the contemporary thought for the first time, Saussure examines profoundly the relationship of signifier and signified composing the sign as two most important concepts in his basis. Saussure, also determines the structure standing behind the objects with the analyser action and the system making them meaningful rules and relations. Saussure, deeply influenced the examination of ethnology, anthropology, psychology, sociology, philosophy, linguistics and literature with the structuralist method by breaking down the object-centred intellectual approaches. In this study, afore-mentioned interaction processes have been attempted to be discussed in a detailed manner.

Keywords: Language, Linguistics, Semiology, Saussure, Language Philosophy, Sociolinguistics

Giriş

Aristoteles'ten beri pek çok düşünür, insanı diğer varlıklardan ayıran özellik olarak dili göstermiştir. Bununla beraber dil, bir bildirişim aracı ve sosyal yaşamın önde gelen unsurudur. Modern anlamda dilbilimin kurucusu olarak adlandırılan Ferdinand de Saussure kendinden önceki tarihsel bakış açısını değiştirerek dilin bir sistem olduğunu ileri sürmüştür. Saussure'ün bu yaklaşımı dilbilimin nesnesine özgün bir bakış açısı getirmiştir. Onun yapısal dilbilim çalışmaları sosyal bilimlerin pek çok alanında kullanılmasının yanı sıra, özellikle Levi Strausse'ün antropolojisi, Barthes'ın göstergebilimi, Derrida'nın yapıbozumu, Kristeva'nın metin çözümlemesinde karşımıza çıkar. Saussure'ün dildeki karşıtlıklarını merkeze alarak yapısal ve postyapısal alanda etkilenenler olduğu kadar yapısalcılığa karşı çıkan ve bunun dil araştırmalarında yetersiz kaldığını savunan düşünürler de vardır.

Değişik yapısalcılık türleri, 1960'larda Paris'in entelektüel atmosferini etkilemekte ve bu yapısalcı akımlar dönemin düşünce yazılarının üretilmesini sağlamaktadır. Bu akım "entelektüel ilgi merkezini, konuşan özneden uzaklaştırıp konuşulan dilin yapısına kaydırmaya yönelik girişimler olarak nitelenebilir." Birbirlerinden son derece farklı olmakla beraber Foucault da dahil olmak üzere pek çok düşünüre yapısalcı tanımlaması yapılmıştır (Megill, 1998: 288).

Megill, yapısalcılığı *gösterge yapısalcılığı* ve *yapı yapısalcılığı* olarak ikiye ayırmaktadır. Pettit ve Wahl'e göre "gösterge yapısalcılığının kavramsal kökenleri, Saussure'ün *Genel Dilbilim Dersleri*'nde ve daha özgül olarak da Saussure'ün göstergeyi gösterenle gösterilenin birliği olarak tanımlamasında bulunur" (Megill, 1998: 309-310). Göstergebilimsel tanımı öne çıkaranlar Saussure'ün sosyo-linguistiği bağlamında göstergebilimini ele alırlar. Piaget, yapı yapısalcılığının alanını dilbilim dışında doğa bilimleri, psikoloji ve antropolojiyi işin içerisine katarak genişletmiştir. Bunun nedeni göstergenin yapısalcılık kavramı içindeki öneminin önüne geçmektir. Piaget, göstergeye hiç vurgu yapmadan yapısalcılığı "yapısalcılık yapıyla ilgilenir; yapı ise bir 'dönüşümler sistemi'dir" diye tanımlarken de bunu vurgulamıştır (Megill, 1998: 320).

Çağdaş düşüncede bilimsel olarak gösterge kavramını ilk defa ele alan Saussure'dür. O, yapısalcılığını gösterge kavramı üzerine temellendirir. Saussure, ulaşabildiği tüm dilleri betimleyerek dilin evrimini incelemek ve tüm dillerde evrensel olarak dilin yasalarını ortaya çıkaran yasaları bulmak ve dilbilimin sınırlarını çizmek ister ve bu unsurları dilbilimin görevi olarak görür. Onun dilbilimine dair amacını: "Konunun, görüş açısından önce var olması şöyle dursun, neredeyse görüş açısı konuyu yaratır. Kaldı ki söz konusu olguyu ele alış biçimlerinden hangisinin öncelik taşıdığını ya da üstün olduğunu da önceden bize hiçbir şey göstermez. Üstelik olguyu ne biçimde ele alırsak alalım, dil olayının her zaman iki yüzü vardır; bunlar birbirinin karşılığıdır, birbirinin değerini belirler." ifadelerinden çıkarsamak mümkündür (Saussure, 1985: 10). Işık, Saussure'ün bu alıntısından hareketle "bu yaklaşımın gerek göstergebilim (semiyoloji) ve çağdaş dilbilimin, gerekse de yapısalcılık diye adlandırılan sosyalbilim yaklaşımının temelini" oluşturduğunu söyler. Saussure, birbirlerinin değerini belirleyen ikili kavramların oluşturduğu bir bakış açısını sunmaktadır (Işık, 2000: 29). Saussure'ün karşıtlıklarından hareketle kendi dilbilim görüşlerini oluşturanlar arasında "Tesniere'in (1893-1954) öncülüğünü yaptığı Fransız Ekolü, E. Sapir (1884-1939) ve Bloomfield'in (1884-1949) kurduğu Amerikan Ekolü ve Troubetzkoy'un (1890-1938) oluşturduğu Prag Ekolü sayılabilir" (Nazlı, 2013: 5).

Yapısalcı ekolde; yapısal ilişkiler, farklılıklar sistemi, göstergeler ve yapılar arasındaki değişim, dili oluşturan temel unsurlardır. Yapısalcı ekol, sosyal sürecin bir analitiğini, dil ile toplum arasındaki benzerlikler açısından ele alır. Yapısalcı ekol düşünürlerindeki göstergelerin nedensizliği fikri, Saussure'ün *Genel Dilbilim Dersleri*'nde temellenir. Yapısal ilişkiler arasındaki anlamlandırma, yapılar arasındaki farklılıklardan kaynaklanır. Saussure yapısalcılığının önemi, dili meydana getiren fakat yerine oturmamış söz-eylemler karmaşasına son vermesidir. "O, *edinç* dil dizgesiyle *edim* dil dizgesinin bireysel eylemlerle gerçekleştirilmesi arasında bir ayrım yaptı. Söz-eylemler, yalnızca geçerliklerini kazandıkları dizgenin tümüne dayalı olarak algılanabilirler. Dizge ise, yalnızca bir yığın bireysel söz-eylemlerde varlığını sürdürür" (Coward & Ellis, 2008: 17). Dizge, somut bir varlık olmamakla birlikte tek tek sözcelerin mümkün sonsuzluklarının ortaya çıkması halinde algılanır.

I.

Saussure, Avrupa'da dili tarihsel bir nesne ve araştırma alanı olarak kabul eden bir geleneği, dili tarihinden bağımsız olarak incelenecek bir varlık olarak görmesiyle yıkmıştır. Saussure'ün başlattığı bu yeni bakış açısı yapısalcı dilbilim olarak da adlandırılır. Yapısalcılığa kadarki süreçte *artsüremli* (diachronic) dil inceleme geleneği yerini *eşsüremli* (synchronic) yöntemi öne çıkaran geleneğe bırakmıştır. Bu eşsüremli yöntem ve dilin kendi doğasına ilişkin yeni kazanımlar tarihsel dilbilim çalışmalarının da önünü açmıştır. Bu süreçte eşsüremli yöntemden elde edilen yeni kazanımlar zamanla artsüremli dilbilimine eklemlenmiştir. Bunlardan en önemlisi de iç-tasarım (internal reconstruction) dır. İç-tasarım, karşılaştırmalı yöntem olmaksızın ve buna bağlı olarak akraba diller karşılaştırması yapmaksızın dilin iç tarihini tasarlamanın mümkün olduğunu göstermiştir (Fox, 1995: 6; Gökçe, 2015: 14).

Temel hedefi dili oluşturan karmaşık sözceler topluluğuna düzen getirmek olan Saussure, konuşma ediminin ancak bu edimlerin kendisinden türediği dilsel yapı aracılığıyla ortaya konabileceğini söyleyerek dilde genel geçer bir yapı olduğunu ve anlamayı mümkün kılan şeyin de bu yapının kendisi olduğunu temellendirir. Saussure, dildeki kavramları *gösterilen* (at), kavramları oluşturan sesleri *gösteren* (a-t), bunların bütününü de *gösterge* olarak görür ve dilsel çözümlemeyi bunlara ait kod çözme olarak kabul eder. "Gösteren ve gösterilen terimleri hem kendi aralarındaki, hem de bütünle kurdukları karşıtlığı belirtmek gibi bir yarar sağlar" (Saussure, 1985: 72). Bu üç kavram karşıt olmakla beraber birbirlerini çağrıştıran isimlerle belirtilirse anlam da belirginleşmiş olur. Saussure'e göre "Göstereni gösterilenle birleştiren bağ nedensizdir. Göstergeyi, bir gösterenin bir gösterilenle birleşmesinden doğan bütün olarak gördüğümüzden daha yalın olarak şöyle diyebiliriz: *Dil göstergesi nedensizdir*" (Saussure, 1985: 73). Anlam dilin kendisinden doğmaz, ancak gösteren, o dili kullanan dilsel topluluğun kuralları dışında bütünüyle nedensizdir. Çinli birinin imparatorunu dokuz kez eğilip doğrularak selamlamasından hareketle Saussure, bu nedensizliğin toplumsal bir uzlaşmaya dayandığını "Bunların kullanılmasını zorunlu kılan kendi öz değerleri değil söz konusu olan kuraldır. Onun için diyebiliriz ki göstergelerin her bakımdan nedensiz olanları göstergesel yöntemin ülküsünü öbürlerinden daha iyi gerçekleştirir" (Saussure, 1985: 74) şeklindeki sözleriyle belirtmiştir. Dilbilim an-

latım dizgelerinin en yaygını ve karmaşığı olması bakımından her türlü göstergebilimin örneğini teşkil eder ve bu durumu dilin yalnız özel bir dizge olma özelliği de değiştirmez.

Göstergenin nedensizliği yanında gösterenin çizgiselliği de dil göstergesinin iki temel ilkesinden biridir. Gösterenin çizgiselliği, gösterenin işitimsel nitelikte olması nedeniyledir ve varlığa ulaşma ancak zaman içindedir. Bu nedenle bir yayılım göstermesi ve bunun tek boyutta ölçülebilir olması gibi zamandan kaynaklı özellikler taşır (Saussure, 1985: 75-76). "Gösterge, bireyin özgür gerçekleştirme ediminden değil de dil dizgesinden kaynaklanan toplumsal ve ruhsal bir kendiliktir. Öte yandan, gösterenin işitselliği zamanın akışı içerisinde gerçekleşir; bu da göstergenin çizgisel olmasını sağlar" (Rifat, 1990: 17). Dilin çizgisel özelliği göstergeler dizgesi olarak ele alınan dile diğer göstergeler dizgesi arasında bir farklılık katar.

Saussure, dil göstergesinde gösterenin yayılım göstermesi ve çizgi boyutunda ölçülebilir olarak göstergenin iki özelliğinden bahseder. Çizgisellik gösterenin bölünebilir olmasıyla da kendisini ortaya koyar. Çizgiselliğin gösterenin bölünebilir olmasında "cümlede birbiri ardınca çizgisel olarak öğeler dizilir ve bunlar bölümlenebilir. Aynı şey sözcükler için de geçerlidir. '*Buraya gel*' cümlesindeki iki öğe birbirinden ayrılabilir. Ayrılan sözcükler yeniden bölümlenebilir: g-e-l gibi. Dil göstergeleri belli bir çizgi üzerinde sıralanır" (Kerimoğlu, 2014: 31).

Saussure'e göre çizgisellik görsel işaretlerden farklı olarak dilin işitim imgesini gösterir. Örneğin bu türden bir işaret sistemi farklı boyutlarda eşzamanlı sorunlar ortaya çıkarabilir. Saussure, bir karşıt örnek olarak vurgulu bir heceyi gösterir ve aynı nokta üzerinde anlamlı farklı unsurların kümelenebileceğini fakat bunun bir illüzyon olduğunu belirtir. Hece ve onun vurgusu tek bir fonetik eylem içerir. Bu görüşe özellikle Roman Jacobson itiraz etmiştir (Joseph, 2004: 71). Jacobson, kendisinden önce dillerin sesbilimsel sınıflandırılmasını sağlayan ikili karşıtlıklar dizgesi olarak görülmesi ve bütün dünya dillerine yaklaşımdaki ilişkileri ayırıcı özelliklerin varlığına veya yokluğuna göre saptanması konusunu, bütün sesbilimsel ayırıcı özelliklerin ikili karşıtlıklar dizgesine indirgenebileceği görüşüyle aşmaya çalışmıştır.

Saussure, dil göstergesinin hem değişmez hem de değişebilir olduğunu ileri sürer. "Gösteren, belirttiği kavram açısından özgür bir seçim ürü-

nü olmakla birlikte kendisini kullanan topluluk bakımından özgür değildir, zorunlu olarak benimsenmiştir" (Saussure, 1985: 77). Topluma dilin seçtiği gösteren yerine başka bir gösteren seçeneği sunulmaz. Saussure, bunu 'zorunlu seçim' olarak adlandırır. Dilin kendisine işaret edilen göstergeyi göstergeler arasından seçmek zorunda olması gibi birey ve toplum da dilin ona sunduğu göstergeleri seçmek zorundadır.

Saussure, göstereni kavram bakımından özgür bir seçim olarak görmekle beraber bunu kullanan dilsel topluluk açısından özgür değil, zorunlu görür. Dilsel topluluğa hangi göstereni seçeceği sorulmaz, bu seçimi ne birey ne de topluluk değiştirebilir, bunu dil kendisi seçer ve o şekilde kullanmayı dayatır. "Bir simgeler dizgesi de tartışma kaldırır; çünkü simge, gösterilen nesne ile ussal bir bağıntı kurar. Ama nedensiz göstergeler dizgesi olan dilde böyle bir dayanak yoktur. Bundan ötürü de her türlü sağlam tartışma temeli ortadan kalkar. Fr. *soeur* 'kızkardeş'i İng. *sister*'e, Alm. *ochs*'u Fr. *boeuf* 'öküz'e yeğlemek için hiçbir neden yoktur" (Saussure, 1985:79). Herhangi bir dilde göstergeler çokça olabilir; kimi dillerde harf sayısı otuz veya daha fazla olabilir ne var ki göstergeleri sayıca sınırsızdır. Her dil bir dizge oluşturur ve dil dizgesi karmaşık bir düzenektir, bu sadece aklîlik altında açıklığa kavuşturulabilir. Dili kullananlar dahi bu konuda bilgisizdirler. Bu durum sadece işin uzmanları tarafından anlaşılabilir. Dil her konuşanı ilgilendirir ve topluluktaki dili kullanan birey her gün dilden faydalanır. Dil toplumsal yaşamdaki her bir gruptan ve kurumdan etkilenir. Bu da dilin özgür olmadığını dili kullanan daha önceki topluluklardan günümüze aktarıldığını, geçmişe bağlı kalındığını ve bugün de dilin o şekilde kullanıldığını gösterir. "Gösterge nedensiz olduğu için gelenek dışında yasa tanımaz ve ancak geleneğe dayandığı için de nedensiz olabilir" (Saussure, 1985: 79-80).

Saussure, zamanın dilin sürekliliğini sağladığını ve dil göstergelerini bazen hızlı bazen de yavaş şekilde değişime uğrattığını belirtir. "Bir bakıma, göstergenin değişmez olduğu da söylenebilir, değişebilir olduğu da. Son çözümlemede, bu iki olgu dayanışıktır: gösterge bozulma eğilimindedir, çünkü sürüp gider. Ama her bozulmada eski gereç gene yerinde kalır, geçmişten kopuş görecedir. İşte bundan ötürü de bozulma ilkesi süreklilik ilkesine dayanır" (Saussure, 1985: 80-81). Kelimeler gösterenin uğradığı ses değişiklikleri olduğunda veya gösterilen kavramı değiştiğinde anlamın da değiştiği zannına yol açar. Bu, gösteren ile gös-

terilen arasındaki bağıntının değişmesi nedeniyledir. "Gösterilenle gösteren arasındaki bağıntıyı her an değiştiren etkenlere karşı dil kesinlikle savunmasızdır. Bu da, göstergenin nedensizliğinden doğan sonuçlardan biridir" (Saussure, 1985: 82).

Culler, Saussure'ün dili bir göstergeler dizesi olarak görmesinin iki anlama geldiğini, "Birincisi, gösterge (örneğin bir sözcük) bir biçim ('gösteren') ile bir anlamın ('gösterilen') bileşimidir ve biçim ile anlam arasındaki ilişki doğal benzerliğe değil geleneğe dayalıdır.[…] Daha da önemli olan nokta, göstergenin seçmeli doğasının ikinci yönüdür: Hem gösteren (biçim) hem de gösterilen (anlam) sırasıyla ses düzleminin ve düşünce düzleminin geleneksel bölümlenmeleridir. Diller ses düzlemini ve düşünce düzlemini farklı olarak bölümlerler" (Culler, 2007: 86-87). Culler'e göre Saussure'ün vurguladığı; dilin, "bilimsel adlandırma" olmadığı ve her bir dilin biçimler ve kavramlar dizgesi olduğu, dolayısıyla dünyayı düzenleyen geleneksel göstergeler dizgesi olduğu yönündedir (Culler, 2007: 87-88). Saussure'ün göstergeye ilişkin düşünceleri, insanların toplumsal hayatının düzenlenmesine ve incelenmesine yol açmıştır. "Foucault'nun yalnızca gösterenin gösterilen üzerindeki belirleyiciliği görüşünü reddetmekle kalmaması, aynı zamanda gösteren ve gösterilenin her ikisini de "söylemsel öncesi bağlamda" saptayan "maddeci bir kavrayış"a sahip olması, onu, anlamlandırmanın ele alınmasında "gösterenlerin serbest oyunu"na öncelik veren post-yapısalcılardan farklı olarak iktidar üzerinde yoğunlaşmaya götürmüştür" (Hülür, 2009: 13). Foucault dili belirleyici görmemesine karşın, dilin önemini yadsımaz, çünkü onun üzerinde durduğu sadece söylenenle sınırlandırılmaz, söylenenin dışında kalan toplumsal kurumlar ve pratikler de onun bilgi-iktidar çözümlemesinin ilgi alanın bir parçasıdır. Foucault dilin önemini vurgulamakla anlamlandırmanın dünyadan önce geldiği görüşünü savunan Saussurecü dil anlayışından farklılığını da dile getirmiştir.

Saussure'de göstergenin nedensizlik özelliği ile ilgisinin anlamı şu şekilde ortaya çıkar: "Dil bir dizelge değildir; bu yüzden gösterilenleri önceden var olan kavramlar değil, bir dilin bir aşamasından ötekine değişebilen rastlantısal kavramlardır. […] Bir göstereni çağrıştıran gösterilen, herhangi bir biçeme girebilir; o gösterilene uygun bir gösteren sayılabilmesi için taşıması gereken hiçbir temel, çekirdek anlam yoktur" (Culler, 1985: 24). Sonuç olarak daha önceden belirlenmiş gösteren-

ler bulunmadığına göre gösterenle gösterilen arasındaki bağıntının nedensizliği kaçınılmazdır. Bu da hem gösterenin hem de gösterilenin nedensizliğini ortaya koyar.

II.

Her bilim edindiği konuyu sınırlandırmalıdır. Dilbilimin konusu da bir topluluk tarafından kullanılan dilin fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik yönleridir. Dilbilime olanak tanıyan olguların çeşitliliği, karmaşıklığı ve birbirleriyle olan bağlantısı söz konusu edildiğinde dilbilimciler kendilerini karşı karşıya bulurlar. Dilbilimci bu karmaşık ilişkileri düzene sokmak, alanı sınırlandırmak yoluyla ne tek tek olgularla ne de yığınla uğraşır. Bu ikilemden kurtulmak için Saussure, "dilbilimciden gerecin, yani dil yetisinin (langage) içinde sınırlı basit bir alan, dil yetisinin bir bölümü olmayan ama aslında soyut olan, olguların ayrıcalıklı bir bölümü değil, gerecin ayrıcalıklı bir görünümün temsil eden bir nesne oluşturmak ister" (Kıran, 1996, 131). Dilbilimin dışındaki bilimler, önceden belirlenmiş konularda çalışırken dil alanında konuyu görüş açısı belirler.

Saussure, dil içindeki temel karşıtlıklardan söz ederek dil yetisinin tanımını yapmaya çalışır. Dil olgusunu nasıl ele alırsak alalım dilin her durumda iki tarafı vardır. Bunlar birbirlerinin karşılığıdır. Ağzı dilin sesinden ayıramayız, sesi de işitimden soyutlayarak ele alamayız. Dil yetisini sadece ses oluşturmaz, ses düşüncenin bir aracıdır. Dil yetisinin hem bireysel hem toplumsal yönü vardır, biri olmadan diğeri düşünülemez, birbirine indirgenemez. Dil yetisi bir dizge içerisinde evrimsel bir süreç izler. Dilin hem güncel tarafı hem de geçmişin bir ürünü olduğu yadsınamaz bir gerçektir (Saussure, 1985: 16). Saussure'ün ele aldığı karşıtlıklar, dil (language)-söz (parole), gösteren-gösterilen, eşsüremli-artsüremli, dizimsel-çağrışımsal, töz-biçim karşıtlıklarıdır. Buna göre anlam ikili karşıtlıklarla üretilir ve doğal olarak dil bir olanaklar bütünlüğü olarak değerlendirilebilir.

Dil-söz karşıtlığı, "1. Toplumsal olguyu bireysel olgudan: 2. Temel olguyu ikincil, az çok da rastlantısal nitelikli olgudan ayırmak demektir" (Saussure, 1985: 16). Bu şekilde dil kendi başına incelenebilecek nesne konumuna getirilmiş ve yapı kavramı da yerini dizge kavramına bırakmıştır. "Demek ki dilbilim bu iki düzeye bağlanan öğelerin birleştiği sınır bölgesinde işlem yapar. *Bu birleşim bir töz değil, bir biçim yaratır*" (Saus-

sure, 1985: 122). Saussure, bu durumu satranç oyununda bir taşın değerinin ancak oyunun kuralları çerçevesinde ve diğer taşlarla bağlantısı içerisinde anlam kazanması örneğiyle açıklar (Saussure, 1985: 94). Yapısalcı dilbilimde amaç gözlemlenen olaydan, yani sözden hareketle olayı biçimlendiren temel dizgeye, yani dile varmaktır. Dil-söz karşıtlığı Barthes tarafından dil-yazı (*ecriture*) karşıtlığı olarak ele alınmaktadır.

Dil-söz ayrımının toplumbilimsel yönden ayrı bir önemi vardır. Toplumsal olay ve toplumsal yapı arasındaki fark bu iki kavramın açılımında kendini gösterir. Barthes, Levi-Strausse'un kavramsallaştırmalarını ve dilin sözü kullananlarda bilinçsiz nitelikte olduğu düşüncesini Saussure'e dayandırdığını iddia etmektedir. "Buna göre bilinçsiz olan içerikler değil (Jung'un anaörneklerinin eleştirisi) biçimlerdir, yani simgesel işlevdir; (…)" (Işık, 2000: 33).

Saussure'de dil olanaklı tüm dilsel kullanımların bütününü gösterir. Olanaklı tüm sözlerin toplamı dildir. Dil, sonsuz sayıda söz üretme olanağına sahiptir, zaman dışıdır ve tam olarak belirlenmemiştir. Söz ise dilin tikel bir kullanımına karşılık gelir. Söz, soyut bir dil sistemi içinde ortaya çıkan somut bir olanaktır. Dil, evrensel ve zamansızken söz, tikel ve zamansaldır, yani şimdi ve buradadır. Dil, temel anlamlandırma kategorisi olarak sözden üstün ve önceliklidir. Saussurecü dilbilimde anlam, sözcelemelerin ait olduğu dilde ortaya çıkar. Söz özneye değil, dile aittir ve dile ait olanın açığa çıkarılmasıdır.

Saussure için dil sorunu her şeyden önce bir gösterge sorunudur. Gösterge, Saussurecü anlamda dilsel bir birimdir. "Dil göstergesi bir nesne ile bir adı birleştirmez bir kavramla bir işitim imgesini birleştirir" (Saussure, 1985: 71). Saussure'e göre dil bir göstergeler sistemidir. Bu sistemde vurgu, anlamla işitim imgesinin birleşimidir. Dil, kavramları imleyen bir göstergeler sistemi iken, gösterge insanı ilgilendiren anlam ve anlamlama sorunlarını işleyen bir kavramdır. Dilin temel görevi düşenceleri ortaya koymaktır. Göstergelerin farklılığı ve karşıtlığı 'söz'de, söz ediminde kendini gösterir. Her dile getiriş farklılık ve karşıtlıklarla ortaya konur. Yapısal antropolog Levi-Strauss'a göre çocuk, dünyasını ikili karşıtlıklar üzerine kurar. Ona göre böyle olmasa doğadan kültüre geçiş olmaz. Saussure, sistem kavramını dilin biçimsel yapısıyla ilişkilendirmesine rağmen gösterge kavramını dilin psikososyolojik yönüyle ilişkilendirir.

Saussure'e göre dil, toplumsal bir kurum olmakla beraber siyasal, türel vb. kurumlardan farklıdır. Dil, bir göstergeler dizgesi olması bakımından "yazıyla, sağır-dilsiz abecesiyle, simgesel nitelikli kutsal törenlerle, incelik belirtisi sayılan davranış biçimleriyle, askerlerin belirtkeleriyle, vb. karşılaştırılabilir" (Saussure, 1985: 19). Fakat dil bu diğer dizgelerden hem farklı hem de daha önemlidir. Saussure, dilden hareket ederek diğer göstergelerin işleyişini ele alacak bir bilim dalının ortaya çıkacağını söyler. Bu bilim, toplum içindeki göstergelerin yaşamını inceleyecektir. Henüz mevcut olmayan ancak ileride kurulmasını öngördüğü bu bilim dalı semiyoloji, yani göstergebilimdir. "Dilbilim, bu genel nitelikli bilimin bir bölümünden başka bir şey değil. Onun için, göstergebilimin bulacağı yasalar dilbilime de uygulanabilecek. … Göstergebilimin yerini kesinlikle belirlemek ruhbilimciye düşer. Dilbilimcinin görevi, göstergesel olgular bütünü içinde dilin özel bir dizge olmasında neyin sağladığını ortaya koymaktır. … Dilbilime ilk kez bilimler arasında belli bir yer verebilmemizi, onu göstergebilime bağlamamıza borçluyuz" (Saussure, 1985: 19). Saussure, dilbilimin göstergebilimin, göstergebilimin de toplumsal ruhbilimin alt dalı olarak ele alınacağını söyler. Göstergebilim bulacağı yasalarla dilbilime uygulanacak, bu şekilde toplumla ilgili olgular bütünlüğü çerçevesinde sınırlı bir alana bağlanacaktır. Saussure, ilerde göstergebilimin kurulması durumunda onun başlıca konusunun gene göstergenin nedensizliğine dayanan dizgeler bütünü olacağını söyler (Saussure, 1985: 74).

Saussure, toplumdilbilimi Amerikalı William Dwight Whitney'in *Dil ve Dil Çalışmaları* adlı eserinden etkilenmesi sonucunda ele almıştır. Aynı şekilde Whitney'in göstergelerin nedensizliği üzerinde duruşunu takdir etmekle beraber onun dili bütün diğer kurumlardan ayırdığını göremediği için eleştirmiştir (Saussure, 1985: 82) Hem dilbilimi hem de göstergebilimi modern anlamda başlatan Saussure, göstergebilimin (semiology) amacını, göstergelerin doğasını, topluma etkisini ve yöneten yasaları incelemek olarak belirlemiştir. Fakat Amerikan egemenliğinin kendini göstermesi sonucunda Peirce'ün 'semiotics' kavramı 'semiology' kavramının yerini almıştır (Erdoğan ve Alemdar, 2010: 314). İkinci Dünya Savaşı sonrası göstergebilim sosyal medya alanında ve kültürel söylem çözümlemelerinde kendisine yer bulmuştur. Böylece göstergebilim dilin sosyal boyutunda dilbilim incelemelerini zirveye taşımıştır.

Saussure, dilbilimci olarak göstergebilimi daha kapsamlı görürken Barthes, göstergebilimi dilbilimin bir alt dalı olarak görmektedir. Barthes'ın göstergebilim görüşü yapısalcı yöntemin eleştirisine yol açmıştır.

Dildeki öğeler birbiriyle karşıtlık üzerinden anlam kazanır. Dildeki göstergeler de satrançtaki taşların karşıtlık ilişkisine göre anlam kazanır. "Sonra, dizge hep bir anlıktır; bir konumdan öbürüne değişir. Şu da bir gerçek ki değerler aynı zamanda ve özellikle değişmez bir anlaşmaya (oyunun kuralı) bağlıdır. Bu anlaşma, oyunun başlamasından önce de vardır, oyuncuların taşları her oynatışından sonra da. Bir kez benimsendi mi artık değişmeyen bu kural dilde de görülür. Göstergebilimin değişmez ilkeleri söz konusudur burada" (Saussure, 1985: 94).

Saussure, göstergebilimin ilkelerine dair bazı ipuçları da verir. Dilin toplumsal yaşamla kaynaşmış olması dilin bir özelliğidir. Dil dizgesine her an herkes katılır. Dil, ancak düşüncenin ışığında kavranabilir. Bundan dolayı dil her zaman herkesin etkisi altında kalır. Toplumun sürekliliği ve değişimiyle beraber dilin değişimi zorlaşır. Toplumsallık ve zamansallık dili süreklileştirmesine rağmen aynı zamanda dili değişime de zorlar. Bu durum çelişkili gibi görünse de Saussure'ün göstergenin hem değişmezliği hem de değişebilirliği görüşünü destekler. Dilin değişebilirliği konusu süreklilik ilkesine dayanır. Sözcükler zaman içerisinde zorunlu olarak değişime uğrarlar. Anlam daralabilir, genişleyebilir veya anlam yitimi olabilir. Dolayısıyla göstergenin bozulabilir olması göstergebilimin bir ilkesidir. "Zaman içindeki bozulmaya bağlı olarak göstergenin gene zaman içinde süreklilik taşıması genel göstergebilimin bir ilkesidir. Yazı dizgeleri, sağırdilsizlerin bildirişim yöntemleri, vb. bunu doğrular" (Saussure, 1985: 19).

Saussure dil-söz arasında ayrım yaptığında dili anlam veren ve anlam verilen ilişkisi üzerinden ele almıştır. Anlam ona göre dili oluşturan içsel farklılıklar dizgesinden türer, yani anlam, dil ve dünya arasındaki ilişkisellikten türemez. Göstergebilimciler kendi terminolojilerini üreterek entelektüel seviyede metne çok büyük bir önem vermişlerdir. "Göstergebilimde dikkat 'metin' üzerinde toplanır. İzleyici 'okuyucu' olarak nitelenir ve iletişim sürecinde aktif bir rol alır. Okuyucu kendi deneyini, tutumlarını ve duygularını getirerek metnin anlamını yaratır. Anlamın incelenmesinde üç öğe önde gelir: (1) İşaret (gösterge), (2) işaretin işaret ettiği (gösterilen), (3) işareti kullananlar (gösteren)" (Erdoğan&Alemdar, 2010: 316).

Peirce, gerçeklikle ilgili tasarımların göstergelerin anlamlarını hayatın içerisinde bulması yoluyla doğruladığını söyler. Ona göre bir önermenin anlamlı olabilmesi o önermenin doğruluk değerinin belirlenmesinin şartı olmaktadır. Doğruluk değeri dil dışı olgularla ilişkilidir. Kısaca düşünce-işareti düşünüldüğü anlamda nesnesini belirler (Peirce, 2004: 126). Peirce, her düşüncenin bir işaret olduğunu ve her düşüncenin başka bir düşünceye yol açmasının işaretin özü olduğunu belirtir. Peirce, işaretlerin düşüncelerin açığa çıkmasında önemli bir kanıt olduğunu söyler. Açıkça o anlayabileceğimiz tek gerçeğin işaretle beliren düşünce olduğunu ifade ederken idrak edilmeyen düşüncenin var olamayacağını belirtir. Bundan dolayı da işaretlerle belirlenmesi gereği söz konusudur. O halde her düşünce başka bir düşünceye işaret ediyorsa bu bir işaretin özü olmaktadır. Var olan bir düşünce geçmişten getirilerek şu anki mevcut düşünceyi ortaya koyar (Peirce, 2004: 103-104). Peirce, göstergebilimin çağdaş anlamda bir bilim dalına dönüşmesini sağlamıştır. Göstergeyi semiotic olarak adlandırmıştır. Ayrıca göstergebilimi mantık bilimiyle eş görmüştür. "Ch. S. Peirce her çeşit olguyu inceleyecek ve sınıflandıracak bir dal olarak gördüğü göstergebilimi üç bölüme ayırır: 1. salt (katışıksız) dilbilgisi; 2. gerçek anlamıyla mantık; 3. salt (katışıksız) sözbilim (retorik)" (Rifat, 2009: 30). Saussure dilbilimindeki ikili karşıtlıklar, Peirce'ün göstergebiliminde yerini üçlüklere bırakmıştır. En önemli üçlüğü gösterge, yorumlayan ve nesne üçlüğüdür. Bir diğeri ise görüntüsel gösterge, belirti ve simge üçlüğüdür.

Dilbilim, göstergebilim için gösterenlerin uzlaşımsal niteliğine ve anlamın ayırt edici yönüne işaret etmektedir. Gösterge dizgelerinin çeşitliliği dil çözümlemesinin kavramlarının hangisine uygun olacağı noktasında çözümleyici dil ile sözü birbirinden ayırır. Çözümleyici eylemlerle nesnelerin arkasında duran yapıyı ve onları anlamlı kılan kurallar ve bağıntılar dizgesini belirlemeye çabalar. Genellikle çözümleyici ilk bakışta dizimsel ve dizisel çağrışımları görebilir. Örneğin trafik ışığında olduğu gibi, basit göstergelerde dizimsel bağıntı çok basittir. Bununla beraber dizisel karşıtlık içinde, akşam yemeğinde hem kuzu kavurma hem de kuzu kaburga örneğindeki gibi çoğu dizge için dizimsel bağıntılar bir takım karşıtlık ve bağıntılarla değişik anlamlar üretebilirler. Birçok dizge gibi göstergebilimsel dizgeler de dil dizgesine dayandığından ve bu nedenle ikinci dereceden dizgeler olduğundan karmaşıktırlar. Saussure,

dil ve dilin özel kullanımlarının uzlaşımı olan yazın yapıtının ikinci dereceden, dolayısıyla da karmaşık bir dizge olduğunu söyler. "Ama yazın yapıtları hiçbir zaman bütünüyle kendilerini tanımlayan düzgülerin sınırları içinde kalmazlar, yazının gösterge-bilimsel araştırmasını böylesine çekici bir girişim haline getiren de budur işte" (Culler, 1985: 110).

Saussure, işitim imgesini fiziki ve maddi unsur olarak değil sesin anlıksal izi olarak ele alır. İşitim imgesinin anlıksal özelliğini kendi dilimizi göz önünde bulundurduğumuzda anlayabiliriz. "Dudaklarımızı da, dilimizi de kıpırdatmadan kendi kendimize konuşabilir, bir şiiri içimizden ezbere okuyabiliriz. Dildeki sözcükler bizim için işitim imgeleri olduğundan bunları oluşturan 'sesbirim'lerden söz etmekten kaçınmak gerekir" (Saussure, 1985: 71). Kavram, işitim imgesine bağlanan düşünce ya da düşünceler bütünüdür. Saussure, sesin işitim imgesine gösteren, kavrama da gösterilen adını verir. Dilde gösterilen hiçbir zaman belirtilen nesneyle aynı şeyi ifade etmez ve gösteren-gösterilen karşıtlığı adnesne karşıtlığını karşılamaz. Saussure dili dizelge değil de dizge olarak gördüğünden dili adlar yığını olarak nitelemez. Üzüm kavramının İngilizcede *grape* Arapçada *ınеb* Farsçada *engür* şeklinde dile getirildiğini söylersek daha önceden şu veya bu dilden bağımsız olarak var olan bir kavram için dilin nedensiz bir adı olduğunu görebiliriz. Dil bağımsız varolan kavramlara uygulanan adlar bütünü değildir. Eğer böyle olsaydı dilin tarihsel evrimde kavramların değişmeden günümüze kadar kalması gerekirdi. "Gösterenler evrime uğrayabilir; belli bir kavramı çağrıştıran belli ses dizisi değişebilir; belli bir ses dizisi apayrı bir kavrama bile bağlanabilir. Kuşkusuz, ara sıra, dünyadaki değişmelerin doğurduğu yeni kavrama yeni bir gösterge bulmak da gerekebilir. Ama dilden bağımsız varlıklar olarak kavramların kendileri evrime uğramazlar" (Culler, 1985: 23). Dildeki kavramların zaman içerisinde anlam kaymalarına uğraması hem gösteren-gösterilen hem de göstergenin nedensizliği açısından güzel bir örnek teşkil etmektedir. Gösterge insanlar arasındaki iletişimi mümkün kılan, bir şeyleri ifade etmeye yarayan içsel şeydir.

Saussure dilbiliminde anlamlandırma, metafizik öğretilerden ve insandan arındırılıp dile atfedilmektedir. Anlam dilin kendi içinde var olan bir şey olarak ele alınmaktadır. Hiçbir gösterge bir diğer göstergeden önce değildir. Her göstergenin işlevi başka göstergelerle ortaya çıkar. Metafizik yönelimli dil çalışmalarında gösterilene önem verilirken

Saussure'ün yapısalcı dilbilimiyle beraber gösteren önem kazanmıştır. Saussure'e göre bir gösterge anlamını başka bir göstergeden farklılığıyla elde eder. Gösterenler farklı ses imgeleriyle dile getirildiği için farklı gösterenlerdir. Her gösterge, birbiriyle yapısal bir ilişki içerisindedir. Yapısalcı dilbilimin temel yaklaşım biçimi gösterenin anlamı, dil içindeki göstergelerin karşıtlığı sonucunda belirir. Burada öncelik gösterenlerin farklı ses birimlerince dile getirilmesidir. Dilin olanakları ve yasaları gizlidir. Yapısalcılığın amacı da bu gizli yasaları ortaya çıkarmaktır.

Dilin eşsüremli-artsüremli karşıtlığı olarak incelenme yöntemi ilk olarak Saussure tarafından dilbilimin temel prensiplerinden biri olarak ele alınmıştır. Oysa XX. yüzyıl öncesinde Avrupa dilbilim anlayışında özellikle Agust Schleicher'in sloganı haline gelmiş olan 'diller canlı organizmalardır' cümlesinde açığa çıkan ontolojik sorunu, Saussure artsüremli ve eşsüremli yöntemle yıkmıştır. Saussure ve onu izleyenler artsüremliliğin kesinlikle dili konuşanın bakış açısından dilin nasıl işlediğiyle ilgili bilgi vermediğini söylemektedirler. Bundan dolayı her dilsel biçimin ait olduğu dönemle ilişkili olarak incelenmesi dilin doğasına dair bilgilerimize daha fazla katkı sunar (Sampson, 1980: 36). Daha sonradan dilin yapısalcılık ekolü tarafından bu karşıtlıkla ele alınması etkilediği diğer bilim dallarında özellikle de yapısalcı dilbilimde kendisini eşsüremli olarak göstermiştir. Bu karşıtlık Saussure'e göre yöntemsel bir nitelik arzeder. Çünkü o, olayların içinde böyle bir ayrımın olmadığını, dil yetisinin hem oturmuş bir sistem hem de bir evrim içinde olduğunu söyler. Bu karşıtlık genel olarak dil yetisinin özel olarak da doğal dillerin olgularına bir yaklaşımı ifade eder. Herhangi bir dilin eşsüremlilik çerçevesinde ele alınması belli bir zaman diliminde dilin evriminin dışta bırakılarak statik bir şekilde incelenmesi anlamına gelir. Ancak herhangi bir zamanda konuşulan dil biçim olarak tarihsel bağlamından kopuk değildir. Saussure, bu durumu bir cismin izdüşümü ve kendisi arasındaki ilişki ile açıklar: "Bir dil durumu, tarihsel bir gerçekliğin belli bir andaki izdüşümü gibidir. Nasıl değişik cisim türlerinin incelenmesiyle geometrideki izdüşümler kavranamazsa -inceleme derin de olsa, sonuç aynıdır- eşsüremli durumlar da cisimlerin bir başka deyişle artsüremli olayların incelenmesiyle ortaya konamaz" (Saussure, 1985: 93-94). Bunu da satranç örneği ile açıklayan Saussure, dilin de tıpkı satranç gibi bir değerler dizgesi olduğunu söylemiş, bu yüzden de değerlerin değişiminden söz etmiştir. Dolayısıyla satranç bize dilin yapay bir si-

mülasyonunu verir. Saussure, eşsüremlilik ve artsüremliliğin birbirine indirgenemeyeceğini, fakat eşsüremliliğin daha önemli olduğunu, dilin yapısı gereği eşsüremli olduğunu ve dil dizgesindeki bağlantıların eşsüremli bir bağlılıkla birbirine bağımlı olduğunu söyler. Ona göre artsüremliliği kabul edenler dilin kendisini değil de dili değiştiren olaylar dizisini görür. Saussure'ün bu karşıtlık üzerinde önemle durmasının nedeni yöntemsel bir gereklilikten kaynaklanır. O, dilde hareketsiz kalan bir öğenin olmadığını bundan dolayı da dilin tarihsel gelişimini kabul etmek gerektiğini söyler. Bu şekilde Saussure dil-söz karşıtlığını eşsürem-artsürem ayırımıyla kuvvetlendirmiştir. Onun dile eşsüremli bakışı dilin bir sistem, bir yapı olarak ele alınmasına yol açmıştır. "*Eşzamanlı dilbilim,* bir arada bulunan ve bir sistem oluşturan öğelerin, aynı toplumsal bilincin algıladığı mantıksal ve ruhsal bağıntılarıyla uğraşacak, toplumsal bilinç nasıl görüyorsa o da öyle görecektir. *Artzamanlı dilbilim* ise, aynı toplumsal bilincin görmediği ve aralarında sistem oluşturmadan birbirinin yerini alan art arda sıralanan öğelerin bağıntılarını inceleyecektir" (Kıran, 1996: 137). Görüldüğü üzere yöntem olarak artsüremlilik durumu eşsüremlilikten sonra gelir ve bunlar birbirini asla dışlamaz, zira eşsüremli inceleme ile sistemin evrimsel yasaları ortaya konabilir. Eşsüremlilik şimdi ve burada olanın anlam üretmede etkin olmasıdır. Artsüremlilik ise Saussure'e göre geleneksel dilbilimin anlayışıdır. Tarihsel geçmişe dayalı olarak incelemelerde bulunur. Eşsüremliliğin incelenmesi gösterenler dünyasının düz anlamları aracılığıyla anlaşılması demektir. Saussurecü göstergebilim dilbilimi düz anlamlar üzerinden yapılandırmaktadır. Saussure'deki her bir göstergenin tek bir düz anlamı olması durumu Barthes, Foucault ve Derrida'da değişmiş ve yan anlamlar öne çıkmıştır.

III.

Saussure, bir dil durumunda her şeyin bağıntılara dayandığını söyler. Onun ifadesiyle "Dil öğeleri arasındaki bağıntı ve ayrılıklar her biri belli bir değerler düzeni yaratan değişik iki alanda ortaya çıkar. Bu iki düzeyin karşıtlığı, her birinin özniteliğini daha iyi anlamamızı sağlar. Dilin varlığı için zorunlu olan, anlıksal etkinliğimizin iki biçiminin karşılığıdır bunlar" (Saussure, 1985, 133). Gösterenin çizgiselliği birimlerin art arda sıralanması demektir. Art arda gelen iki öğe aynı anda söylenemez. Saussure, bunların birleşimini dizim olarak ifade eder. Dizimdeki herhangi bir öğe değerini hem diğerleriyle öncelik veya sonralık hem

de bunun yanında diğer öğelerle olan karşıtlığından alır. Bu bağıntıların dışında aralarında ortak bir yön bulunan sözcükler, söylem dışında çağrışım yoluyla hafızada birbirleriyle bağıntı kurarlar. Bu şekilde birbirinden farklı bağıntılar içeren çeşitli gruplar meydana gelir. "*Dizimsel bağıntı* aynı anda birlikte bulunan ("in praesentia") öğeler arasındaki bağıntılardır ve gerçek bir dizide yer alan iki ya da daha çok sayıda öğeye dayanır. Buna karşın, *çağrışımsal bağıntı*, aynı anda birlikte bulunmayan öğeleri gücül bir belleksel dizide birbirine bağlar" (Kıran, 1996: 151). Saussure, bu durumu sütun örneğiyle açıklar. "Sütun bir yandan, taşıdığı baştabanla belli bir bağıntı kurar: Uzamda bir arada bulunan bu iki birimin sunduğu düzen dizimsel bağıntıyı düşündürür. Öte yandan, örneğin sütün eğer Dor biçimindeyse, uzamda onunla birlikte yer almayan öbür biçimlerle (İyon, Korint vb.) de anlıksal bir karşılaştırmaya yol açar: Bu bağıntı çağrışımsaldır" (Saussure, 1985: 134). Her dilsel birim dilin işleyişini düzenleyen iki boyutta bulunur. Dilsel betimlemenin ereği dil sisteminin kurallarını belirlemektir.

Dilin çağrışımsal bağıntılarında her sözcüğün üç çeşit çağrışım alanından bahsedilebilir. Bunlar sözcükler arasındaki biçimsel çağrışımlar, içlemler arasındaki anlam çağrışımları ve aynı sözcük ailesinin öğeleri arasındaki biçim ve anlam çağrışımlarıdır. Görülüyor ki Saussure, dizgenin çözümlenmesi için dizginin öğeleri arasındaki dizisel ve dizimsel bağıntıları belirlemektedir.

Dizimsel ve çağrışımsal karşıtlıklar söz dizimsel anlamlandırma (syntagmatic) ve dizimsel anlamlandırma (paradigmatic) dizgeleriyle açığa çıkar. Söz dizimsel anlamlandırma; yan yana terimlerin ayrıştırılması yoluyla anlamlandırmadır. Örneğin bir cümlenin isim, fiil, nesneden oluşmasında bir sıralaması vardır. Aynı anda yan yanalık vardır ve bunlar terimlerin sıralamadaki yerini gösterir. Bu durum dilde bir sıralamanın bulunduğuna ve bunun da gösterenlerin sıralaması olduğuna işaret eder. Dizimsel anlamlandırma, çağrışımsal bir yapıyı verir. Bu dikey bir dizimdir. Örneğin öznesi şahıs olan bir cümlede özne herhangi biri değil belirli bir kişidir. Dikey dizimde özne terimi altındaki kişiler farklılaşır. Çağrışım, dizimsel anlamlandırmada varken yan yanalık söz dizimsel anlamlandırmada yer alır. Bu karşıtlık anlamlandırmayla ilgilidir (Kearney, 1986: 247).

Söz dizimsel bağıntı ve dizimsel bağıntı sadece cümle seviyesinde değil aynı zamanda sıfat tamlamasında, isim tamlamasında ve ay-

nı yapıdaki bir kelimenin üretiminin de temelinde yer alır. Örneğin "*tak-* fiilinden *tak-ı* ismi üretildikten sonra buna bakılarak *gez-i yaptık, göm-ü yaptık, kaz-ı, yap-ı* vb. kelimeleri üretilmesi aynı sentaks üzerinden genişletilen paradigma örnekleridir" (Demirci, 2014: 57).

Saussure, modern dilbilim anlayışını dil ve söz ayrımı yaparak belirlemiştir. O, dilbilimin diğer bilimlerden farklılığını, dilbilimin verili olanla uğraşmadığını ve töz olmayan bir biçim olan şeyle ilgilendiğini söyleyerek ortaya koymuştur. Bu aslında töz biçim karşıtlığını ifade eder. Buna göre dilsel veriler sadece farklılıklarıyla var olurlar ve karşıtlıklarıyla değer kazanırlar. Bir sözcük ancak karşıtıyla anlam kazanır. Saussure'ün dilbilimine yaklaşımında dil olgusunun temelinde dizge kavramı vardır. Dizge ise doğrudan kavranabilen somut bir nesne, bir töz değildir, bir biçimdir. Saussure gösteren ile gösterilenin aynı şey olmadığını ileri sürerken hem dilbilimsel dizgenin birimleri, hem de bunların gerçek, fiziki biçimde gerçekleşmeleri arasında bir ayrım yapmaktadır. Gösterenle gösterilen arasında hiçbir bağın olmaması, dolayısıyla dil göstergesinin nedensizliği, aynı zamanda gösterenle gösterilenin bütünselliğinin nedensizliği olduğu görülmüştür. Bir dilin birimlerini tanımlamak için salt bağıntısal ve soyut birimlerinin fiziksel alanda nasıl gerçekleştiğini birbirinden ayırt etmek gerekir. İşitimsel sesler, tek başına bize ne dil dizgesinin birimlerini ne de kavramlarını verir. "Saussure'ün haklı olarak üzerinde durduğu gibi her iki durumda da dil birimi bir töz olmaktan çok onu öteki birimlerden ayırt eden bağıntılarla tanımlanan bir biçimdir" (Culler, 1985: 35). Göstergenin nedensizliğini ileri sürmek salt bağıntısal bir kendiliktir. Göstergeleri belirli bir şekilde düzenlemek için önce onları oluşturan bağıntı dizgeleri ile olan ayrımına bakmak gerekir. Bu durumda göstergelerin gerçekleştiği tözlerle göstergeleri oluşturan gerçek biçimleri ayırt edimine ulaşılır. Burada ayrıştırılan şey gerçek dil davranışı veya dilin gerçekleşmesinin temelinde yatan bir biçimler dizgesidir. Bu biçimler dizgesi de dildir. Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*'nde biçimler dizgesi olan dili göstergelerin gerçek konusu olarak dilin ayrıştırılmasını göstergelerin kendi öz niteliklerinin bir sonucu olarak ele almıştır (Culler, 1985: 36). Saussure, dilin bir söz değil de bir biçim olduğunu, dilin de karşılıklı bağıntılı bir değer dizgesi olduğunu belirtir ve dili çözümlemenin de bir dil durumunu oluşturan değerler dizgesi olduğunu gösterir. "Çözüm-

leyicinin görevi ise bu işlevsel değişikliklerin ne olduğunu bulgulamaktır" (Culler, 1985: 48). Dil göstergesini ayrılıklar meydana getirseydi birim ve dilbilgisi birbirine eklemlenemezdi. Dili hangi açıdan ele alırsak alalım temelinde hiçbir salt olguyu bulamayız. Açıkçası dilde karmaşık bir denge vardır. Dil olaylarını açıklarken karşılaştığımız yanılgıların bilinçsiz bir şekilde benimsenen dilin temelinde töz bulunduğu varsayımından kaynaklandığı açıktır (Culler, 1985: 50).

Saussure'e göre düşünceler ve materyal dünyası biçimsiz ve muğlak bir kitleden başka bir şey değildir. Dil bu anlamda farklı düşünceleri ve sesleri ayırt etmedeki bir araçtır. Buna göre dil düşünler ve sesler arasında kombinasyonlar yapmaya yarar. Dilin kendisi tözden farklı bir şekilde soyutlandığı için bir biçim olarak tanımlanmaktadır. Tamamen karşıt ilişkili ve negatif değerler sistemi olması bakımından dil töz değil, bir biçimdir. Ayrıca Saussure dilin, söz (parole) kadar somut olduğunun altını çizer ve bunların ayrı bir şekilde incelenebileceğini vurgular (Speelman, 1995: 3).

Yapısalcı dilbilimin dönüştürdüğü sorunlardan birisi de gerçekliğin tözde değil yapılarda aranmasıdır. Her çeşit gerçekleşmenin arkasındaki yapıyı ortaya çıkarmak yapısalcılığın amacıdır. Barthes da yapısalcı ekolün amacınının bir nesneyi bozup yeniden oluşturmak ve süreç içerisinde bu nesnenin işlev görme ilkelerini görünür hale getirmek olduğunu söylemiştir. Burada yapı neredeyse klasik felsefedeki töz kavramının yerini almıştır. Barthes'a göre yapı, nesnenin arkasında görünmez biçimde bulunan yönlerini doğal nesnede kavranılamaz olan şeyleri gerçekliğe ulaştıran benzeşim(simulacrum)dir (Best&Kellner, 1998: 34-35).

Saussure, bir dilin tümcelerinin değerinin tek tek öğelerle değil de bu öğelerin karşılıklı ilişkileri içinde ortaya çıktığını belirtir. O, "değer kavramı, bir öğeyi yalnız belli bir sesle belli bir kavramın birleşimi gibi ele almanın büyük bir yanılsama olduğunu da bize gösterir. Öğeyi bu yoldan tanımlamak, onu bir parçası olduğu dizgeden ayırmak demektir. İşe öğelerle başlayıp bunları toplayarak dizgeyi yaratabileceğimizi sanmak olur bu. Oysa, tersine, dayanışık bütünden kalkarak bu bütünün kapsadığı öğeleri çözümleme yoluyla elde etmek gerekir" (Saussure, 1985: 123). Yapısalcılığın çıkış noktasını oluşturan bu düşünceler bu ekolün de temelini oluşturmuştur.

Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*'nin *İkinci Kesim*'inde semiyolojik sistemin bir değerler sistemi olduğunu gösterir. Dilbilimsel gösterge değerleri özellikle daha karmaşıktır. Çünkü hem onu oluşturan parçalar onu tanımlamak için yeterli gelmez hem de değer, konuşan topluluğun kolektifliği sonucunda var olabilir. *İkinci Kesim* aynı zamanda dilbilimsel sistemdeki bir birimle satranç oyunundaki birim arasındaki karşılaştırmayı da içeren bölümdür. Bu *Genel Dilbilim Dersleri*'ndeki ilk değer tartışmalarının da temeli olmuştur. Satranç oyunundaki at ele alındığında, at kendi başına oyunun kesin olarak bir parçası değildir. At, salt özdeksel olarak oyundaki karesinin ve diğer durumların dışında oyuncu için bir şey ifade etmez. Fakat kendi değerleriyle ilişkilendirildiği ve bu değerle bütünleştiği zaman anlam kazanır. Oyunda bir at kaybedildiğinde başka bir at onun yerini alabildiği gibi ona hiçbir benzerliği olmayan fakat aynı olduğu söylenen bir taş aynı değer atandığı sürece onun yerini alabilir. Saussure, ayrıca değerin anlam olmadığını açıkça belirtmiştir. Anlam-değer farkını burada açıkça belirtmese de *Üçüncü Kesim*'de bu konuya açık olarak yer vermiştir. "Bu noktada İng. *sheep* kelimesi ile Fr. 'eşdeğer'i *mouton* arasındaki farklılıkla ilgili ünlü görüşünü sunmuştur. Ona göre bu iki kelime aynı anlama sahip olabilir ki burada kastedilen aynı hayvana göndermede bulunmalarıdır. Fakat aynı değere sahip değiller, çünkü bir Fransız *mouton* kelimesini hem canlı hayvan hem de eti için kullanırken bir İngiliz *sheep* kelimesini sadece canlı hayvan için kullanır diğeri için ise *mutton* kelimesini kullanır" (Joseph, 2004: 66). "Saussure'ün değer tartışmasının tatmin edici olmayan yönü, anlamdan farklılığı üzerine ısrarcı olmasının sonucu olarak aralarındaki karmaşık ilişkiyi hiçbir zaman tam olarak açıklayamamasıdır. Saussure, değerin anlamın sadece bir parçası olduğuna işaret eder, fakat gerisinin ne olduğunu bizden anlamamızı bekler. Onun göz ardı ettiği gerçek, kendi örneklerinde dahi *moutton*'un değerinin *sheep*'in değerinden farklı olduğunu anlamamızın tek yolunun ilk kelimenin daha geniş anlama sahip olmasıdır." (Joseph, 2004: 67). Saussure'de değerin anlamdan kaynaklandığı iması var olsa da açık olarak ifadesine ve açıklamasına rastlanmaz.

Saussure, dilde sesin düşünceden ayrılamayacağını, böyle bir ayrımın ancak soyutlama ile gerçekleşebileceğini kâğıt örneğiyle açıklar. "Dil bir kâğıda da benzetilebilir: Düşünce kâğıdın ön yüzü, ses ise arka yüzüdür. Kâğıdın ön yüzünü kestiniz mi, ister istemez arka yüzünü

de kesmiş olursunuz"(Saussure, 1985: 122). Bu ayrım bizi salt ruhbilim veya salt sesbilim alanına ulaştırır. Saussure, her göstergeye bir birlik olarak bakarken Derrida'da gösterenler doğrudan doğruya gösterilene bağlı değildir. Derrida, sözcük ile düşüncenin gerçekte bir ve aynı olamayacağını söyler. Ayrıca gösterenlerle gösterilenler sürekli olarak yeni kombinasyonlar içinde bulunmalarına bağlı olarak ya birbirlerinden ayrışırlar ya da birleşirler. "Dolayısıyla, bu noktada gösteren ile gösterilenin aynı sayfanın iki ayrı yüzü olarak düşünüldüğü Saussurecü gösterge örnekçesinin yetersizliği ortaya çıkar" (Sarup, 1995: 40) Derrida, gösterenle gösterilen arasında durağan bir ilişki ve değişmez bir ayrım olmadığı fikriyle Saussure'ü eleştirmiştir. Ayrıca Derrida, dilbilimin yazıdan daha çok konuşma ile ilgili bir araştırma alanı olduğunu ileri sürerek Saussure'ü eleştirmiştir.

"Saussure'den önceki dil anlayışına göre dil var olan nesneleri adlandırır, yani sınıflara ayrılmış, düzene sokulmuş hazır bir dış dünya vardır ve bu gerçekliği biz dil ile aktardığımıza göre, dil, bu dünyayı yansıtmaya yarayan bir araçtır. Saussure, bu dil anlayışını köktenci bir biçimde değiştirdi ve durumu tersine çevirdi diyebiliriz. Saussure'e göre dil zaten mevcut nesneleri, kavramları sonradan etiketleyerek bir çeşit katalog oluşturmaz, çünkü dil kavramlardan önce vardır" (Moran, 1991: 172).

Sonuç

Saussure XX. yüzyıla girerken dil, dilbilim ve göstergebilim alanındaki görüşleriyle birçok alanı etkileyen bir çığır açmıştır. O, ilk olarak özne merkezli düşünsel faaliyetlerin idealist yaklaşımlarını yıkmıştır. İkinci olarak dilin bir töz değil bir biçim olduğunu söyleyerek dizgeleri yapısal ilişkilerde temellendirmiştir. Üçüncü olarak yapısal ilişkileri, dil-söz, gösteren-gösterilen, eşsüremli-artsüremli, dizisel-dizimsel gibi karşıtlıklar üzerinden ele almıştır. O, bu görüşleriyle etnoloji, antropoloji, psikoloji, sosyoloji, felsefe, dilbilim, edebiyat vb. alanlara yapısalcı yöntem ile yapıların birbirleriyle bağıntısının anlam verdiği konusunda büyük bir etkide bulunmuştur.

Dili bir yapı olarak ele alırken karşılaştırmalı dil anlayışını aşarak dili kendi iç öğeleri bakımından incelemiştir. Dili dış gerçekliğe bağlı olarak değil de dil dizgesini dizgenin gerçeklikten bağımsız kendi içinde işleyen bütünlüğü doğrultusunda ortaya koymuştur. Bağıntılardan oluşan

dizge, işlevi dikkate alır ve her öğeyi bağıntılı olduğu dizgeye dayandırır. Saussure, kendisinden önceki tarihsel, karşılaştırmalı yaklaşımların artsüremliliği merkeze koymaları yerine eşsüremli yapısal metodu sonraki araştırmacıları etkileyecek şekilde sunmuştur.

Saussure'ün XX. yüzyılda bütün insanbilimlerini etkilediği en önemli nokta onun göstergebilime yol açmış olmasıdır. O, toplumsal yaşamla kültürü dilbilimsel çözümlemeye tabi tutarak bunların bir gösterge dizgesi olarak görülmesini sağlamıştır. İnsan, toplum ve kültür içerisindeki göstergelerle birlikte yaşayan bir varlık olması sebebiyle bunları anlamlandırma çabası içerisine girmektedir. Saussurecü anlamda insanı ele almak ise, dünyadaki nesneleri sınıflandırıp anlamlandırdığı değişik dizgeleri her yönüyle geniş biçimde değerlendirmek demektir.

Informative Abstract
Language, Linguistics And Semiology In Saussure

In the structuralist school; structural relationship, system of differences, the exchange between signs and structures are the basic components forming the language. Structuralist school discusses an analytic of social process by means of the similarities between language and society. The idea of arbitrariness in the philosophers of the structuralist school bases on the Saussure's Course on General Linguistics. The signification among the structural relationship originates in the differences among the structures. The importance of Saussurean structuralism is to put an end to the chaos of speech acts composing the language but conventionally not grounded.

Structuralism can be defined as the attempts for shifting the centre of attention by moving away the speaking agent towards the structure of spoken language. Despite being significantly different from each other many philosophers including Foucault have been called as 'structuralist'.

Saussure destructed the tradition having accepted the language as a historical object and a research field in Europe by approaching the language as an entity to be investigated independently from its history. This new approach started by Saussure is also called as structural linguistics. In structuralism new outcomes acquired from synchronic method were gradually articulated to the diachronic linguistics. The

most important one of these outcomes is internal reconstruction. Internal reconstruction has shown that it is possible to design the internal history of language without a comparative method and dependently without making comparison of relative languages.

The fundamental aim of Saussure is to bring an order to the complex group of utterances composing the language. He asserts that speech performance (parole) can be suggested by means of linguistic structure stems from itself and there is a de facto structure in language and it is that structure itself which makes the understanding possible. Saussure mentions two features of language sign and he indicates that time provides the sustainability of language and changes language signs either in a fast or slowly way. According to Saussure language is both a social institution and is different from politic and legitimate institutions.

Language units gain meaning thanks to their contrastive relations. In Saussurean linguistics, signification is attributed to the language by purifying it from human beings and metaphysic doctrines. Saussure determines modern linguistic perception by differentiating 'langue and parole'. Saussure claims that the thing separating linguistics from other disciplines is not to deal with the readily given thing but the form that is not the substance. One of the issues structuralism transformed is to look for the realty in structure but in substance. Saussure has destructed the subject-centred intellectual activities of idealist approaches by 20th century. Afterwards he bases the system in structural relations by asserting that language is not a substance but a form and he discussed structural relations over various contrasts. To deal with human being in a Saussurean way is to assess profoundly the different systems classifying and interpreting the objects in the world. Afore-mentioned interaction processes will be try to be examined in detail in this study.

Keywords: Language, Linguistics, Semiology, Saussure, Language Philosophy, Sociolinguistics

Kaynakça

Best S. ve Kellner D.: (1998). *Postmodern Teori: Eleştirel Soruşturmalar*, çev.: Mehmet Küçük, İstanbul, Ayrıntı Yay.

Coward Rosalind ve Ellis John: (2008). *Dil ve Maddecilik*, çev.: Veysel Kılıç, İstanbul, Toroslu Kitaplığı.

Culler Jonathan: (1985). *Saussure*, çev.: Nihal Akbulut, İstanbul, AFA Yay.

Culler Jonathan: (2007). *Yazın Kuramı*, çev.: Hakan Gür, Ankara, Dost Kitapevi Yay.

Demirci Kerim: (2014). *Türkoloji İçin Dilbilim Konular Kavramlar Teoriler*, Ankara, Anı Yay.

Erdoğan İrfan, Alemdar Korkmaz: (2010). *Öteki Kuram (Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi)*, Ankara, Erk Yay.

Fox A.: (1995). *Linguistic Reconsruction: An Introduction to Theory and Method*, Oxford, Oxford University Press.

Gökçe Faruk: (2015). *Genetik Dilbilime Giriş*, Altay Dilleri Sorunu, Ankara, Sonçağ Yay.

Hülür Himmet : (2013). "Epistem ve Dil: Michel Foucault'da Tarih ve Eklemlenme", *Ekev Akademi Dergisi* Yıl: 13 Sayı: 39 s. 11-32.

Işık İ. Emre: (2000). *Öznenin Dili*, İstanbul, Bağlam Yay.

Joseph John E.: (2004). "The Lingustic Sign", *Saussure* [Edited by Carol Sanders], Cambridge

Kearney Richard: (1986). *Modern Movement in European Philosophy*, Manchester-New York, Manchester University Press.

Kerimoğlu Caner: (2014). *Genel Dilbilime Giriş*, Ankara, Pegem Yay.

Kıran Zeynel: (1996). *Dilbilim Akımları*, Ankara, Onur Yay.

Megill Allan: (1998). *Aşırılığın Peygamberleri: Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida,* çev.: Tuncay Birkan, Ankara, Bilim ve Sanat Yay.

Moran Berna: (1991). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul, Cem Yay.

Nazlı Ece: (2013). *Türkçe Özür İfadeleri Üzerine Toplumdilbilimsel Bir İnceleme,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır.

Peirce Charles Sanders: (2004). *Mantık Üzerine Yazılar,* çev.: Halit Yıldız, Ankara, Öteki Yay.

Rifat Mehmet: (1990). *Dilbilim ve Göstergebilimin Çağdaş Kuramları*, İstanbul, Düzlem Yay.

Rifat Mehmet: (2009). *Göstergebilimin ABC'si*, İstanbul, Say Yay.

Sampson Geoffrey: (1980), *School of Linguistics*, London, Hutchinson Publication.

Sarup Madan: (1995). *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, çev.: A. Bâki Güçlü, Ankara, Ark Yay.

Saussure Ferdinand de: (1985). *Genel Dilbilim Dersleri*, çev.: Berke Vardar, Ankara, Birey ve Toplum Yay.

Speelman Willem Marie: (1995). *The Generation of Meaning in Liturgical Songs,* Kampen, Kok Pharos Publishing House.